

Sortida d'estudi al Parc Fluvial del Llobregat (Berguedà)

Jesús Burgueño

El tram del riu Llobregat comprès entre Cal Rosal (en el contacte dels termes de Berga, Olvan i Avià) i Navàs, d'uns 23 km, és objecte encara d'un exhaustiu aprofitament hidràulic que va permetre, durant la segona meitat del segle XIX i començaments del XX, la implantació d'un bon nombre de grans indústries tèxtils (16). El tret més singular d'aquest model d'industrialització fou la construcció annexa de colònies fabrils, pobles de nova planta destinats a les famílies treballadores.

Amb la revolució industrial el Berguedà va deixar de ser una comarca bessona del Solsonès i s'incorporà a la part més dinàmica del nostre país. Dissortadament la crisi del tèxtil que es produeix a partir de 1980 (de fet amb precedents en les dues dècades anteriors) i l'ensorrament de les bases socials que emparaven el model socioindustrial propi de les colònies comportaren el tancament progressiu d'aquestes empreses, en un procés que es pot considerar culminat abans d'iniciar el nostre segle. Tanmateix encara hi resta el poblament (les colònies) amb diferents graus de vitalitat. També apareixen nous usos dels espais a l'ensem que hi romanen els aprofitaments hidroelèctrics i diverses activitats industrials. L'acabament de l'autovia C-16 (2008) ha obert noves perspectives de revitalització de les antigues colònies i en general d'aquest eix de poblament, que també compta amb un Pla director urbanístic específic (2007).

El patrimoni arquitectònic i el llegat sociocultural de les 12 colònies industrials i 4 fàbriques del riu del tram esmentat és objecte de promoció per part del Consorci del Parc Fluvial del Llobregat (www.parcfluvial.cat), creat el 2004 però amb el precedent d'un patronat que funcionava des del 1998. Està format per 9 ajuntaments (de Balsareny a Berga), el consell comarcal del Berguedà, la Diputació de Barcelona, Caixa Manresa, diverses associacions empresarials, etc.

El 17 d'abril de 2010 la SCG va fer un recorregut per algunes de les colònies del Llobregat. Sense pretendre-ho, la nostra sortida ha coincidit amb un moment de revaloració de les colònies fabrils: exposició al Museu d'Història de Catalunya i èxit de vendes de la novel·la *Olor de colònia* (Sílvia Alcàntara, 2009). És de justícia reconèixer que aquest possible moment dolç i punt d'inflexió definitiu per a la promoció i coneixement de les colònies del Llobregat ha estat possible gràcies a anys de treballs i de recerques (algunes també realitzades des de la Geografia), a l'esforç de divulgació canalitzat per publicacions com *l'Erol* i a iniciatives consolidades de recuperació i divulgació de la memòria socioindustrial com la Colònia Vidal.

Les colònies tèxtils del Llobregat van ser resultat d'una combinació de factors geohistòrics. Cal defugir l'explicació monocausal i reduccionista. De bon començament és clar que hi havia el riu i unes concessions d'ús de molins fariners que eren susceptibles de ser reconvertides per tal de generar la força motriu dels telers. Però també hi hagué un aprofitament dels beneficis fiscals derivats de les lleis de foment de la població rural, com va deixar clar en la seva tesi doctoral el nostre consoci Jordi Clua¹. En paral·lel s'hi adjuntà la disponibilitat de la carretera (1854) i del ferrocarril (1885) de Manresa a Berga, seguint sempre la riba esquerra del riu, la riba de les fàbriques amb la sola excepció del poble de Gironella. L'arribada del cotó i la sortida dels teixits restava assegurada amb els mitjans de comunicació disponibles, que també van facilitar l'abastament de carbó procedent de la mateixa comarca; aquesta font energètica supletòria era imprescindible per tal de compensar la irregularitat típicament mediterrània del riu. La disponibilitat de mà d'obra barata i poc conflictiva sempre va ser un element atractiu per a la implantació industrial, però és a partir de 1890 –com assenyala Carles Enrech²– quan aquest factor esdevé cabdal i dona lloc al perfeccionament del model socioeconòmic paternalista de les colònies, amb l'objectiu de reforçar el control social i suavitzar les tensions laborals. Per entendre l'èxit d'aquest model social volgudament aïllat i amb connotacions feudals cal no perdre de vista quines eren les alternatives a l'abast de la població obrera: les condicions de vida a les fàbriques de les grans ciutats no eren pas millors. Cal encara remarcar un altre factor explicatiu en la gènesi de les colònies del Llobregat a què sovint no es fa esment: en general no van ser empresaris forasters els que s'adonaren de la potencialitat de la zona, sinó que foren els propis industrials de Manresa, Berga, Sallent, Casserres, Sant Llorenç de Morunys... els que aprofitaren i transformaren el Llobregat en benefici propi; ens trobem davant d'una industrialització netament endògena.

El nostre recorregut començà per la porta d'entrada al Berguedà, l'Ametlla de Merola (269 hab.) extrem sud del municipi de Puig-reig. Emplaçat en un ample meandre del riu, el conjunt urbà presenta alguns trets que el singularit-

1. CLUA, Jordi (2001): *Les colònies industrials. Processos hidràulics i aplicació de la legislació pel foment de la població rural a les colònies industrials*. Sant Cugat del Vallès: Amelia Romero editora, Col. Els Llibres de la Frontera / Coneguem Catalunya, 31.

2. "Les colònies industrials i el projecte social paternalista", *l'Erol*, núm. 86-87, p. 17-21.

zen clarament de la resta de colònies: l'aspecte alegre –blanc i enjardinat– del conjunt, l'amplitud dels horts, l'embolcall –gairebé defensiu– del rec industrial... Hom ha volgut veure en la procedència –aquesta sí forana– de l'industrial Mateu Serra, de Vilassar, el motiu últim del diferent aspecte del poble. L'Ametlla és ara un dels pols d'atracció del Parc Fluvial, amb visites guiades i plafons informatius, alguns dels quals incorporen recursos audiovisuals.

Tot seguit vam fer la visita guiada a la Colònia Vidal de Puig-reig (activa entre 1901 i 1980), integrada dins la xarxa del Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya. La visita a aquest reeixit projecte museogràfic consisteix en un complet recorregut pel poble (els habitatges, el safareig, l'escola, la biblioteca, l'oficina bancària, la peixateria...) i per la fàbrica: la turbina, la màquina de vapor, la maquinària destinada a l'obtenció del fil de cotó, els telers... Tot plegat ens permeté copsar les característiques bàsiques de les indústries tèxtils del Llobregat, conèixer de prop l'antiga tecnologia, fer-se càrrec de les dures condicions de treball i, especialment, adonar-se de l'original model social de caire paternalista imperant a les colònies. Dins el clos de la colònia res no escapava al control de l'amo, el director i el capellà.

Posteriorment ens vam desplaçar a Viladomiu Vell (110 hab., Gironella) per tal de fer una agradable passejada per la riba esquerra del Llobregat, el marge *natural* del riu, ara ben ufanós pel desgel. La perspectiva elevada de la colònia i la fàbrica (1871-1993) permet identificar-hi els elements essencials d'aquests assentaments humans (església, torre de l'amo, fàbrica, vivendes, horts...) i observar tot el trajecte del canal industrial, des de la resclosa fins al desguàs al riu: un atractiu i original paisatge fluvial plenament humanitzat.

Havent dinat ens adreçarem a Viladomiu Nou (160 hab.), colònia tèxtil activa entre 1880 i 1982, situada en un emplaçament prominent, gairebé encerclada per un encaixat meandre del Llobregat, aigües avall de la confluència amb la riera de Biure. Aquest indret era antigament anomenat Clau de Sant Marc perquè correspon a un racó de terme o apèndix del municipi de Gironella: cal aclarir que darrerament Termcat ha recuperat el mot tradicional *clau* per al llenguatge geopolític de les delimitacions territorials amb el significat descrit.

A Viladomiu Nou visitarem la Torre de l'Amo (1902), restaurada de fa poc i convertida en centre d'interpretació de les colònies tèxtils del Llobregat. L'espai ha estat museïtzat i incorpora diversos elements audiovisuals per tal d'introduir alguns aspectes de la història de les colònies i del moviment obrer, fent un èmfasi, possiblement excessiu, en la Setmana Tràgica. Val a dir que durant un temps els dos germans Viladomiu senyorejaren un bon tros del Llobregat, atès que el 1929 ampliaren el negoci amb la compra d'altres dues colònies: el Guixaró (Casserres) i cal Marçal (Puig-reig).

Entre les reflexions expressades en la cloenda del nostre profitós recorregut destaquem els dubtes suscitats sobre la idoneïtat de l'absència del mot *colònia* (fabril o tèxtil) en la potser massa ambigua marca turística 'Parc Fluvial del Llobregat'.

Foto 1

El safareig públic de la Colònia Vidal.

Foto 2

Els 45 assistents a la sortida a l'església neoromànica de Sant Mateu de l'Ametlla (1882).